
JULIUS KAUPAS – ALFONSO NYKOS-NILIŪNO KŪRYBOS VERTINTOJAS

Laimutė Tidikytė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-2055 Vilnius, Lietuva

---

ĮVADAS

Vienas brandžiausių lietuvių išeiivių filosofinės poezijos kūrėjų yra Alfonsas Nyka-Niliūnas. Kaip išeivijoje buvo sutiktas šio poeto debiutas? Į ką kreiptas dėmesys? A. Nykos-Niliūno kūrybą vertino ne vienas recenzentas – Henrikas Nagys¹, Jonas Grinius², Algirdas Landsbergis (Jeronimas Žemkalnis)³ ir kt., tačiau daugiausia dėmesio skyrė Julius Kaupas. Jis prisipažino, kad jį labiausiai A. Nykos-Niliūno knygos imponavo sugebėjimu išreikšti žemininkų kartos jauseną ir išskelti daugeliui rūpimas problemas. Šio straipsnio objektas – J. Kaupo recenzijos, kuriose vertinami pirmieji A. Nykos-Niliūno poezijos rinkiniai: debiutinis eilėraščių rinkinys „Praradimo simfonijos“ (1946, Freiburgas), antroji knyga „Orfėjaus medis“ (1953, Chicago) bei trečioji – „Balandžio vigilija“ (1957, Chicago). Jose kritikas J. Kaupas gilinasi į filosofinės poezijos tematiką, formą ir specifiką.

FILOSOFINĖS POEZIJOS AKTUALUMAS XX A. 4-AJAME DEŠIMTMETYJE

Vakarams XX a. pradžioje įžengus į modernizmo epochą, filosofija ir literatūra suartėjo. Tai praplėtė tiek filosofijos, tiek literatūros erdvę. Atsivėrė naujos kūrybos galimybės. Daugelio filosofų, ypač Friedricho Nietzsche's ir Sørenso Kierkegaardo, veikalai įgijo literatūriškumo matmenį. Tapo svarbi asmeninė patirtis – atskiro individo būtis. Poetai, pavyzdžiui, Raineris Maria Rilke eilėraščių rinkiniuose „Duino elegijos“ ir „Sonetai Orfėjui“, palinko į universalius žmogiškosios būties apmąstymus, į skaudžius tiesos apie žmogaus lemtį apibendrinimus. Dėmesys individo dvasiai suartino filosofiją ir literatūrą. Jei filosofijoje apmąstoma žmogiškoji būtis, tai literatūroje vaizduojamas, išgyvenamas žmogaus likimas. Lite-

---

¹ H. Nagys, Knyga apie kovojantį žmogų ir nemirštantį jo ilgesį, *Aidai*, 1946, Nr. 5.

² J. Grinius, A. Nykos-Niliūno „Praradimo simfonijos“, *Tremtinių mokykla*, 1946, Nr. 3–4.

³ J. Žemkalnis, Tragiškojo sugrįžimo poezija, *Aidai*, 1954, Nr. 5.

ratūroje labiau susidomėta vadinamosiomis „amžinomis temomis“: mirtimi ir likimu, kalte bei vienišumu, prasmės ilgesiu ir beprasmybe. Poetai siekė poetiškai įprasminti individo ir pasaulio santykius (Raineris Maria Rilke, Thomas Stearnsas Eliotas ir kt). Filosofinė mintis talentingų rašytojų dėka buvo priartinta „prie kasdieniškios žmogaus egzistencijos“⁴.

Filosofinės refleksijos suintensyvėjimas XX a. 4-ajame dešimtmetyje pastebimas ir lietuvių literatūroje. Netikslu teigti, jog iki tol filosofinė, arba dar vadinama metafizinė, intelektualinė, minties, poezija nebuvo kurta. Filosofinės poezijos pradmenys ryškėjo jau Maironio, Motiejaus Gustaičio, Adomo Jakšto, Vinco Mykolaičio-Putino, ypač stipriai reikėsi Jurgio Baltrušaičio, Antano Maceinos (Antano Jasmanto) poezijoje.

Pasak garsaus filosofo Juozo Girniaus, vieno pirmųjų įvertinusio žemininkų poeziją, filosofija dažnai susidomima lūžio epochose. Nepalanki 4-ojo dešimtmečio situacija Lietuvoje privertė individą susimąstyti apie trapią būtį, netikėtus bei sveiku protu sunkiai paaiškinamus paradoksus. Poaistinė karta ypač skaudžiai jautė Europą apėmusią krizę. Labiau susidomėta žmogaus egzistencija, jos ontologine prasme. Lietuvių rašytojai gilinosi į garsių filosofų Oswaldo Spenglerio, Martino Heideggerio, S. Kierkegaardo, Arthuro Schopenhauerio, F. Nietzsche's, Jeano-Paulio Sartre'o ir kitų idėjas. Labai aktuali atrodė O. Spenglerio mintis, kad Vakarai išgyvena saulėlydį, jog istorija nebeturi tolesnių perspektyvų. Modernus žmogus, gyvenęs karo, pokario ir destrukcijos laikais, jautė prarandąs tradicinį krikščionišką tikėjimą, nes šis nebepajėgė paaiškinti gyvenimo paradoksų⁵. Realybė tapo reliatyvi, nebeliko galutinių tiesų. Tiek tikinčiajam, tiek laisvamanui tapo aktualus gyvenimo prasmės ieškojimas – būtina nauja atspara pasaulyje be iliuzijų. Kūryba – viena iš naujai atrastų vertybių.

Tokias egzistencijos filosofijos idėjas 1938 m. savo seminaruose ėmė skleisti J. Girnius, neseniai sugrįžęs iš Freiburgo universiteto, kur buvo studijavęs pas M. Heideggerį. Į seminarą susirinkdavo apie dvidešimt penkis filosofijos ir literatūros klausytojus. Kartu su lektoriumi jie gilinosi į S. Kierkegaardo ir Henriko Ibseno, F. Nietzsche's bei Fiodoro Dostojevskio, M. Heideggerio ir R. M. Rilke's kūrybos ryšius. J. Girniaus nuomone, filosofijos ir poezijos giminystė akivaizdi žemininkų poezijoje⁶. Daugelis būsimųjų žemininkų buvo aktyvūs seminaro Lietuvoje dalyviai.

Žemininkų kartos atstovams dainingoji, arba, anot H. Nagio, „čiobrelių“, poezija (Salomėjos Nėries, Jono Aisčio, Bernardo Brazdžionio ir kt.) natūraliai prarado aktualumą. Pasaulinės katastrofos įvykiai atitraukė rašytojų dėmesį nuo asmeninių jausmų. Menininko refleksijų ir kūrybos objektu tapo žmogus, tragiškos tikrovės akistatoje ieškantis tiesos bei gyvenimo prasmės. Skaudus žmogaus likimas – itin svarbus kūrėjui. Pasikeitęs požiūris į žmogų literatūrai suartino su

⁴ J. Kaupas, „Orfėjaus medis“ filosofinės lietuvių poezijos peizaže, J. Kaupas, *Raštai*, Chicago, 1997, p. 336.

⁵ S. Kierkegoras, *Baimė ir drebėjimas*, Vilnius, 1995.

⁶ J. Girnius, Žmogaus prasmės žemėje poezija (Trečiajai mūsų poezijos kartai atėjus), *Žemė*, Vilnius, 1991, p. 30.

egzistencijos filosofija. Pasak literatūrologės Viktorijos Daujotytės, riba tarp filosofijos ir literatūros ėmė nykti „pačiame centre, stiprioje minties įtampoje, reformuojančioje, transformuojančioje ir deformuojančioje požiūri į žmogų ir pasaulį“⁷. Filosofija poezijoje nebebuvo laikoma svetimu elementu. Pradėjus lygiuotis į Vakarų Europos literatūros kontekstą, kur filosofijos idėjos jau buvo prigijusios, metafizinė problematika iševijios literatūroje ėgavo gilesnį pobūdį – tematikoje, idėjų interpretacijose, poetikos struktūroje ir formoje. Poetai, pasitelkdami filosofiją, išplėtė išraiškos galimybes. Pasak literatūrologo Rimvydo Šilbajorio, sąmoningesni „poetai intuityviai pajuto, kad be savo krašto mitologijos ir atmosferos atsineštas žodyninis universumas nebeturi prasmės: šitais žodžiais nebeįmanoma rašyti, nes tai, ką parašysi, vis tiek bus negyvas kūdikis“⁸. Metafizinė poezija buvo palyginti naujas reiškinys lietuvių poezijoje.

Suprantama, jog pakito ir meno koncepcija. Svarbiausia pagrindinė estetiškos kūrybos problema – meninės ir gyvenimiškos tikrovės santykio traktavimas. Meninę kūrybą imta suvokti kaip neatskiriamą nuo tiesos ieškojimo. Grožis ir tiesa – du tos pačios tikrovės aspektai⁹. Iki tol manyta, jog filosofas turi skelbti tiesą, o rašytojas – tik grožį. Funkcijos susipynė, o kūrėjo misija pasunkėjo: kurdamas jis teigia ne tik grožį, bet ir būties tiesą ją pažindamas. „Filosofija ir poezija yra susijusios ir per rūpestį dėl būties – jos pačios, o ne tik pažinimo“¹⁰. Tai, kas įprastame gyvenime turi moralu–nemoralu vertes, patekė į estetinę kūrybą, nebegali būti vertinama gyvenimišku masteliu. Anot garsaus poeto, vertėjo ir kritiko A. Nykos-Niliūno, „moralinė atsakomybė meninėje kūryboje yra glaudžiai susijusi su estetinė atsakomybe: nemoralu gali būti tik pseudokūryba, kuri neturi nieko bendra su estetinė tiesa“¹¹. Toks meno suvokimas atsiskleidžia žemininkų kūryboje.

A. NYKOS-NILIŪNO POEZIJOS IDĖJOS

A. Nykos-Niliūno kūryba domino J. Kaupą ir buvo itin artima. Be to, artima bičiulystė bei panašios idėjos padėjo J. Kaupui geriau suvokti ir interpretuoti šio autoriaus poeziją. Polemizuodamas su Aloyzu Baronu dėl „draugiškų recenzijų“, kritikas teigia, jog „recenzija, vertinanti giminingų aspiracijų autorių, bus geriau išjausta ir gilesnė“¹². J. Kaupo nuomone, reikia atsiriboti nuo asmeniškumų ir neaukoti tiesos draugystės vardan. Išvalgus vertintojas, pristatydamas skaitytojui

⁷ V. Daujotytė, *Literatūros filosofija*, Vilnius, 2001, p. 23.

⁸ R. Šilbajoris, Išeivijos poezijos pasaulyje, *Poezijos kryžkelės. Dialogai apie dvi poezijos šakas Lietuvoje ir išeivijoje*, Vilnius, 1994, p. 135.

⁹ J. Girnius, Žmogaus prasmės žemėje poezija (Trečiajai mūsų poezijos kartai atėjus), *ibid.*, p. 18.

¹⁰ V. Daujotytė, *op. cit.*, p. 47.

¹¹ A. Nyka-Niliūnas, Atsakymai į „Literatūros lankų“ anketą, A. Nyka-Niliūnas, *Temos ir variacijos*, Vilnius, 1996, p. 429.

¹² J. Kaupas, „Literatūros lankų“ klausimu: Ryšium su nuplyšusiais batais, mosto stiklais, trepsėjimais brastoj ir panašiais Barono suminėtais literatūriniais motyvais, J. Kaupas, *ibid.*, p. 317.

pirmąjį A. Nykos-Niliūno rinkinį „Praradimo simfonijos“, pastebi, jog poetas kelia aktualias problemas. Literatūros kritikui ypač rūpi debiutuojančio autoriaus knygoje užčiuopti pasaulėžiūros kontūrus. J. Kaupas akcentuoja individualų pasaulio suvokimą, subjektyvią prozininko ar poeto įsitikinimų, idėjų, vertybių sistemą. Jis siekia išsiaiškinti, ar kūrėjo skelbiama pasaulėžiūra yra originali, ar tik kitų kūrybos atgarsis.

J. Kaupas mano, jog daugeliu atvejų rašytojo debiutas tampa išskirtine knyga. Joje išryškėja autoriaus pasaulėžiūros savitumas ir aktualumas, atsiskleidžia būdingos idėjos, forma bei stilius. Pirmojoje knygoje autorius dažniausiai spontaniškai išreiškia pagrindinius individualios pasaulėžiūros bruožus, kitose knygose neretai tik kartoja juos ar naujai plėtoja. A. Nykos-Niliūno pirmajame poezijos rinkinyje J. Kaupas pastebi, kad išryškėjo visuotinai svarbios problemos: žemės ir žmogaus, Dievo bei žmogaus santykis, vienatvė, amžina žmogaus dvasia, mirtis, kasdienybės žmogus – herojus. Jas poetas plėtojo ir kituose rinkiniuose.

Skaitant J. Kaupo recenzijas apie A. Nykos-Niliūno poeziją, akivaizdu, jog tiek kritikas, tiek ir poetas gerai susipažinęs su Vakarų Europos literatūros ir filosofijos istorija, abu yra metafizinės poezijos šalininkai. Kritikui labiausiai imponuoja minties, idėjinė, probleminė poezija. Čia galima išvelgti sąsają su Th. S. Eliotu, metafizinę poeziją išskyrusiu tarp kitų poezijos rūšių. Ne tiek dėl meninių jos savitumų, kiek dėl savitos filosofinės nuostatos. Pasak jo, poezija – ypatinga žmogaus „estetinio aktyvumo“ forma, susieta su sąjone ir absoliutu. Metafizinė poezija gretintina su religija ir mitologija¹³.

Kintant turiniui, natūraliai keičiasi ir kūrinio forma. J. Kaupas taikliai pastebėjo, jog žemininkų poezijos forma nebėra lengva – ji nebegali būti tokia. Kritikas recenzijoje „Kovojanti „Žemės“ poezija“ oponuoja uoliesiems kritikams, kurie iki galo nesuvokė filosofinės poezijos specifikos ir kritikavo poezijos formą. Šią kūrinio kategoriją J. Kaupas suvokė plačiau. Jam tai – ne tik techninė kūrinio struktūra, bet ir „pergyvenimo pobūdis ir mąstymo stilius“¹⁴. Žemininkų poezija nauja ir turiniu, ir forma. Ji aktuali, nes išreiškia visos kartos mąstyseną.

J. Kaupo keliamus reikalavimus poezijos kūrinio idealui iš esmės atitiko A. Nykos-Niliūno filosofinė poezija. Recenzentas, vertindamas antrąjį rinkinį „Orfėjaus medis“, lygino jį su pirmuoju teigdamas, jog antrojoje knygoje daugiau pesimizmo. Nors joje poetą domina ta pati kiekvienam individui aktuali problema – dvasinio pasaulio amžinumas, bet ją sprendžia kitaip. Rinkinio vertintojas, šioje (ir kitose) recenzijose taikydamas komparatyvistinį metodą, prieina prie išvados, jog individuali autoriaus praeitis egzistuoja žmogaus dvasioje, bet sugrįžimas atgal nebeįmanomas¹⁵. Antrojoje knygoje „autoriaus grįžimas į vaikystę [...] liūdnėsnis ir tragiškesnis“¹⁶. J. Kaupas akcentavo, jog A. Nyka-Niliūnas bręsta, kinta jo pasaulėžiūra, idėjos. Praeinamumo idėja rinkinyje tragiškesnė, bet ją poetas

¹³ Б. Гиленсон, Заметки о „новой критике“, *Вопросы эстетики*, Москва, 1968, вып. 8, p. 271–272.

¹⁴ J. Kaupas, *Kovojanti „Žemės“ poezija*, J. Kaupas, *ibid.*, p. 284.

¹⁵ J. Kaupas, *Dainos po Orfėjaus medžiu*, J. Kaupas, *ibid.*, p. 324.

¹⁶ *Ibid.*, p. 325.

priima ramiau ir santūriau. Poeto santykis su dabartimi, kasdienybė pakitęs – jis daug glaudesnis. Recenzentas išvelgia, jog A. Nykos-Niliūno prometėjizmo santykis ryškiausiai atsiskleidžia „Praradimo simfonijų“ elegijose ir „Septintojoje simfonijoje“ (iš rinkinio „Orfėjaus medis“).

Kiekvienoje kartoje iškyla asmenybės – savotiški prometėjai. Jie išdidžiai išsako savo individualų požiūrį į pasaulį, nesitaikstydami su esamais, tradiciniais principais. J. Kaupas detaliai paaiškina poeto „maišto“ prieš Dievą esmę. Jau pirmojo A. Nykos-Niliūno rinkinio centre – eilinis žmogus. Tačiau jį autorius traktuoja kaip herojų – kasdienybės herojų, kuris drąsiai gyvena savo gyvenimą, siekia tik jam vienam svarbių tikslų. Jis ieško dieviškojo prado savyje, metafizinės žemės vertės. Kritikas pateikia visiškai skirtingą žmogaus santykio su Dievu traktavimą – B. Brazdžionio lyrinio subjekto susitaikymą, nuolankumą begaliniam Dievui. Priešingai, A. Nykos-Niliūno eilėraščių subjektas nėra bejėgis, nuolankus, bet stiprus dvasine galia. Dvasioje ieško savęs suvokimo, o per tai susisiečia su Dievu. Žmogus kelia idealistinius tikslus, per kuriuos tiesia kelią amžinosios dvasios link. J. Kaupas klausia: „Kodėl Niliūno kova už savo individualybę Dievo akivaizdoje nėra kova prieš Dievą?“¹⁷ Atsakymą grindžia tuo, jog kiekvienas asmuo turįs skirtingą Dievo įvaizdį. Tik „kūrybinė galia ir individualumas yra dieviškos manifestacijos mumyse“¹⁸. Kovodamas prieš save, kovoja prieš Dievą. Tad A. Nykos-Niliūno prometėjizmas – „kova prieš pasenusią ir nepatenkinamą Dievo koncepciją ieškant naujo ir platesnio Dievybės supratimo“¹⁹. Poetas akcentuoja nuolatinį nenumaldomą troškimą tobulinti, pažinti save ir skleisti dieviškąją galią. A. Landsbergis recenzijoje „Tragiškojo sugrįžimo poezija“ pritaria, jog A. Nykos-Niliūno knygoje „Orfėjaus medis“ dievoieška tęsiama, nors žodžiai nuskamba baigtinumu:

*Pradėjo degti širdyje plati kaip pralaimėjimas
Nesurastoj dievo palikta žaizda*²⁰.

Ne tik A. Nykos-Niliūno, bet ir kitų žemininkų kūryboje ryškus prometėjizmas²¹. Jo samprata greičiausiai bus atėjusi iš Antano Maceinos filosofinių veikalų²². Prometėjiškos dvasios žmogus nuolat išgyvena nerimą, siekia kovos ir kūrybos. Jis kyla į kovą už teisę būti panašiam į Dievą. Kuriamoji galia Dievą ir žmogų jungia. Itin svarbi šio prometėjiškojo ir krikščioniškojo prado sankirta. Prometėjiško žmogaus buvimas labai komplikotas: norima tapti dievišku vien savo jėgomis.

J. Kaupas ištikimas A. Nykai-Niliūnui – recenzuoja ir trečiąjį jo rinkinį. Šią knygą lygina su pirmąja ir antrąja aptardamas naujus motyvus: realybės, kaip

¹⁷ J. Kaupas, „Orfėjaus medis“ filosofinės lietuvių poezijos peizaže, J. Kaupas, *ibid.*, p. 342.

¹⁸ *Ibid.*, p. 343.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ J. Žemkalnis, Tragiškojo sugrįžimo poezija, *ibid.*, p. 230.

²¹ V. Balsevičiūtė, *Vytautas Mačernis ir jo karta*, Vilnius, 2001, p. 28.

²² A. Maceina, *Buržuazijos žlugimas*, Kaunas, 1940.

paslaptingo šifro; ištikimybės Kūrėjui dualizmą. Kritikas akcentuoja, jog vietoj pirmų dviejų rinkinių „gilaus jaunatviško emociškumo ir aštraus egzistencinio sielvarto“²³ trečiajame rinkinyje vyrauja brandi, jausmų mažai paveikta mintis²⁴.

FILOSOFINĖS POEZIJOS FORMA, JOS SPECIFIKA

Recenzuodamas A. Nykos-Niliūno kūrybą, J. Kaupas interpretuoja ne tik kūrinio tematikos, idėjų pasaulį, bet ir formą. Kritikas gvildena metafizinės poezijos suvokimo (aiškumo – neaiškumo) problemą bei jos prigimties specifiką.

Filosofinę poeziją sudėtinga ir sunku suprasti žemesnio intelekto suvokėjui. J. Kaupas pabrėžė, jog metafizinė poezija reikalauja aktyvaus skaitymo, intelektualinių pastangų. Į tokį tekstą reikia įsigilinti ir įsijausti, kad atsivertų gilioji prasmė. Taip manė ir H. Nagys, recenzijoje „Knyga apie kovojantį žmogų ir nemirštantį jo ilgesį“ rašęs, jog A. Nyka-Niliūnas nenorėjęs nusileisti ligi skaitytojo lygio, bet siekęs jį pakelti iki poetinės išraiškos lygio²⁵. J. Kaupas polemizuoja su ankstesniaisiais recenzentais, neįsigilinusiais į A. Nykos-Niliūno poeziją ir vien dėl nesupratimo ją nuvertinusiais²⁶. O tai – literatūros kritiko nebrandumo, literatūrinio bei kultūrinio pasiruošimo stoka.

Kritikas nevienodai vertina A. Nykos-Niliūno poezijos neaiškumą. Jis suprato, jog filosofinės poezijos prigimtis iš poeto reikalauja sudėtingos formos. Recenzi-joje „„Balandžio vigilijos“ motyvai“ teigė, kad ši turėtų kuo tiksliau išsakyti jo mintį²⁷. Pasak Th. S. Elioto, „sakinių struktūra [...] kartais toli nuo paprastumo, bet tai – ne yda: tai yra ištikimybė minčiai ir jausmui“²⁸. Keičiantis eilėraščių problematikai, kinta ir jų forma.

J. Kaupas pabrėžė, jog jau pirmajame A. Nykos-Niliūno rinkinyje „Praradimo simfonijos“ išryškėjo polinkis į neaiškumą: poezijos autorius peržengė komunikacijos ribas²⁹. Nesuprantama forma trukdo skaitytojui deramai suvokti eilėraščio mintį. Trečiajame rinkinyje J. Kaupas netgi pasiūlo autoriui mintį išversti „iš kraštutinai individualaus dialekto į klausytojams labiau suprantamą tarmę“³⁰. Kritikas jaučiąs priedermę formuoti, brandinti poetą. Galbūt jis nepastebįs savo minčių hermetiškumo? Tačiau toliau toje pačioje recenzijoje „„Balandžio vigilijos“ motyvai“ recenzentas suabejoja savo argumentu: galbūt A. Nyka-Niliūnas „nesąmoningai pasirinko šią formą, kuri yra tartum analogija realybės struktūrai“³¹. Mįšlingos tikrovės neįmanoma įprastai perteikti. Tuomet skaitytojas pasi-

²³ J. Kaupas, „Balandžio vigilijos“ motyvai, J. Kaupas, *ibid.*, p. 412.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ H. Nagys, Knyga apie kovojantį žmogų ir nemirštantį jo ilgesį, *ibid.*, p. 230.

²⁶ J. Kaupas, „Orfėjaus medis“ filosofinės lietuvių poezijos peizaže, J. Kaupas, *ibid.*, p. 239.

²⁷ J. Kaupas, „Balandžio vigilijos“ motyvai, J. Kaupas, *ibid.*, p. 410.

²⁸ T. S. Eliot, *The Metaphysical Poets, Selected Prose of T. S. Eliot*, edited with an introduction by Frank Kermode, New York, 1975, p. 62.

²⁹ J. Kaupas, Dainos po Orfėjaus medžiu, J. Kaupas, *ibid.*, p. 329.

³⁰ J. Kaupas, „Balandžio vigilijos“ motyvai, J. Kaupas, *ibid.*, p. 411.

³¹ *Ibid.*, p. 414.

gestų autentiškumo. Priešingu atveju kūryba įgytų slaptumo žymę. Metafizinės poezijos kūrėjas turi laviruoti ties aiškumo bei slaptumo riba.

J. Kaupas recenzijoje „Kovojanti „Žemės“ poezija“ teigia, jog kūrėjas privalo „tobulai iškristalizuoti“ mintį³². Kartais to kūrėjas siekia sąmoningai, o kartais – ne. Sudėtingi motyvai, abstrakčios sąvokos, svetimi terminai apsunkina supratimą. Aiškumo kriterijus byloja apie rašytojo talentą tinkamai ir estetiškai įforminti mintį, kad būtų išsaugota komunikacijos su skaitytoju galimybė.

Iš lyrikos žanrų pirmiausia J. Kaupas reikalauja tikros poezijos. Tikroji poezija – tai ypatinga jausmo ir minties dermė. Ją poetas išreiškia poetiniais vaizdais. Poetiškumo kriterijus J. Kaupui tampa ypač aktualus, kai tenka kūrinių vertinti atsiribojant nuo kraštutinumų – sentimentalumo ir intelektualumo, asmeniškumo bei abstraktumo. Poetas turi sugebėti kūrinyje meistriškai sulydyti skirtingus pradus. Originalią pasaulėžiūrą poetas išreiškia sugestyviais poetiniais vaizdais. Estetinėje poezijoje vaizdai gražūs patys sau. Vien šalto estetinio grožio poezijoje nepakanka. Idėja ir turinys – ne mažiau svarbu. Poezijos funkcija – ne tik sužadinti estetinę emociją, bet ir skatinti mąstyti apie trapią būtį, suteikti dvasinės stiprybės išdidžiai gyventi nesvetingoje realybėje. Užvertus knygą, anot J. Kaupo, galvoje turi išlikti poetinių vaizdų visuma, poetiška dvasia turi gaivinti skaitytojo sielą. Antai estetizmo krypties atstovo Jurgio Blekaičio poezija skaitytoją žavi raiškumu, gyvumu, bet vėliau jos žavesys greit išblėsta. Poezija trapi lyg porcelianas³³.

Širdį persmelkiantis jausmingumas, žmogiška emocija turi vyrauti meniškame eilėraštyje. Idealu, kai autentiška, originaliai perteikta suvaldyta emocija įgyja ir bendražmogiškumo matmenį. J. Kaupui labai svarbi kūrinių autentika. Pasak M. Heideggerio, išgyvenimas – svarbus meno kūrinių šaltinis³⁴. Svarbu tikri išgyvenimai, o ne atskirų minčių interpretacija. Meninis tekstas „visuomet aktualus kaip savotiškas pasaulio pergyvenimo variantas“³⁵.

Kritikas, pasisakydamas už jausminę poezijos pradžią, mano, jog saikinga intelektualumo dozė taip pat būtina. Apie tokių pavojų rašė filosofas J. Girnias: minties poeto kelias ypač „rizikingas, nes jis eina tomis kalnų viršūnėmis, kuriose visada gresia pavojus menininko žodžiui sušalti į filosofinę sąvoką“³⁶. Filosofijai ir literatūrai suartėjus, iškilo realus pavojus kūrėjui pernelyg suintelektinti poeziją. Kaip tik iš filosofijos į poeziją ėmė brautis filosofavimai, bendriniai terminai³⁷. Modernioji poezija įgijo abstraktumo ir proziškumo dimensiją. Prozinių elementų, abstraktybių perteklius užgožia estetinį pasigėrėjimo jausmą.

Recenzijoje „Dainos po Orfėjaus medžiu“ J. Kaupas aiškiai nurodė poetinio vaizdo pranašumą už filosofinę tiesą. Kiekvienas lengviau įsimena poetišką vaiz-

³² J. Kaupas, *Kovojanti „Žemės“ poezija*, J. Kaupas, *ibid.*, p. 284.

³³ J. Kaupas, *Poezija ir režisūra*, J. Kaupas, *ibid.*, p. 367.

³⁴ M. Heideggeris, *Meno kūrinių prigimtis*, *Grožio kontūrai*, Vilnius, 1980, p. 252.

³⁵ J. Kaupas, *Meninės tikrovės ribos*, J. Kaupas, *ibid.*, p. 530.

³⁶ J. Girnias, *Žmogaus prasmės žemėje poezija (Trečiajai mūsų poezijos kartai atėjus)*, *ibid.*, p. 30.

³⁷ J. Kaupas, *Dainos po Orfėjaus medžiu*, J. Kaupas, *ibid.*, p. 330.

daž dėl jo skambumo ir poetinės emocijos. Intelektualųjį vaizdą skaitytojas greit užmiršta. Poetiškai posmai niekada nesensta ir nepraranda žavesio. Vertintojas prisipažino, kad jis daug dažniau skaitė poetiškąją A. Nykos-Niliūno „Iliūnę“, o ne filosofinę „Šeštąją elegiją“. Kaip pasiekti poetiškumo? Svarbu kiekvieną vaizdą labiau sukonkretinti. Tokiu būdu poetas išvengsiąs apibendrinančių terminų. Antrajame rinkinyje A. Nykai-Niliūnui tai pavyko. Ankstyvuosiuose eilėraščiuose „Pasaka moteriai, kurios aš niekad nemačiau“ ir „Vasaros simfonija“ kūrinio visumą griovė proziškos eilutės, pavyzdžiui, „Yra pasauly moteris, kurion jos visos tilpo“ arba „Kaip meldžiasi po alksnio karties lieptu vandeny nubudusi žuvis“³⁸. Vėlesniuose kūrinuose, ypač iš antrojo rinkinio, talentingas poetas išsivadavo iš tokių „klystkelių“. Kaip tik šioje knygoje kritikas pastebėjo poeto evoliuciją ir kita linkme: autorius labiau palinko į jausmu paremtą poetinį, o ne vien estetinį išgyvenimą³⁹. Simboliškais vaizdais poetas perteikė žmogišką jauseną. J. Kaupas palygino šio rinkinio eilėraščius „Vakaro fantazija“ bei „Princas XVIII amžiuje“ ir padarė išvadą, kad autoriaus stiprybė – „giliai emociškas jo asmeninės pasaulėžiūros perdavimas ir originaliai išreikšta poezijos ir filosofijos sintezė“⁴⁰.

Kita vertus, išvalgus kritikas nurodė, jog A. Nyka-Niliūnas subrendo, nes kultūrinius elementus labiau supoetino ir susiejo su pačiu eilėraščiu. Kultūrinis motyvas – tai dailės, literatūros, skulptūros, teatro realija, klasikinio meno pavyzdys, turintis tam tikrą tradicinę reikšmę. Tačiau naujame eilėraščio kontekste jis įgyja kitokią semą. Kaip tinkamai įkomponuotą kultūrinį motyvą J. Kaupas pateikė pelę iš Maksimo Gorkio kūrybos. Jį poetas pavartojo eilėraštyje „Inferno“: „Ir laksto ta pati pelė iš Gorkio knygos, / Kurią norėjome išsiaugint į arklį / Ir pasikinkę jį pabėgti, kur daugiau šviesos“⁴¹. Pasak J. Kaupo, ji pavartota kaip simbolis, išreiškiantis didelę, gyvenime neįvykdomą iliuziją⁴². Poetas, į eilėraščius įtraukiantis kultūrinius elementus, labai rizikuoja. Būtina, kad šis atitiktų pagrindinę autoriaus nuotaiką, nebūtų lyg „svetima įtarpa“. Pavyzdžiui, A. Nykos-Niliūno „rudenio nakties palyginimas su Velasquezo Venera“ per daug intelektualiai estetinis, o ne „jausminiai poetinis“⁴³. Kritikas, aptardamas konkretaus poeto (šiuo atveju – A. Nykos-Niliūno) kūrybą, išskėlė kultūrinio motyvo poezijoje problemą, aktualią daugumai kūrėjų. Tobulesnę kūrinų formą „Orfėjaus medis“ pastebėjo ir A. Landsbergis: „[...] eilėraščių sąranga yra tvirtesnė ir įvairesnė. Forma jau nebeprimetama, bet stengiamasi pritaikyt vienkartiniam kiekvieno eilėraščio reikalavimams“⁴⁴.

³⁸ Ibid., p. 331.

³⁹ Ibid., p. 332.

⁴⁰ Ibid., p. 333.

⁴¹ A. Nyka-Niliūnas, *Eilėraščiai*, Vilnius, 1996, p. 165.

⁴² J. Kaupas, *Dainos po Orfėjaus medžiu*, J. Kaupas, *ibid.*, p. 332.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ J. Žemkalnis, *Tragiškojo sugrįžimo poezija*, *ibid.*, p. 231.

IŠVADOS

1. XX a. 4-ajame dešimtmetyje pradėdantys lietuvių poetai, ypač būsimieji žemėninkai, labiau susidomėjo filosofine problematika. Jų estetinės koncepcijos papildė egzistencijos filosofijos problemomis.

2. Debiutiniame A. Nykos-Niliūno rinkinyje „Praradimo simfonijos“ išryškėjo egzistenciškai įprasmitos problemos: žemės ir žmogaus, Dievo bei žmogaus, vienvėdės, kasdienybės žmogaus – herojaus. Itin svarbi dvasinio pasaulio amžinumo problema.

3. Vertindamas A. Nykos-Niliūno poezijos neaiškumą, išryškėjusį dar rinkinyje „Praradimo simfonijos“, J. Kaupas pažymi, jog poetinis neaiškumas trukdo kūrėjo komunikacijai su skaitytoju. Kita vertus, hermetišką A. Nykos-Niliūno eilėraščių formą kritikas kildina iš analogiškos realybės struktūros (recenzija „„Balandžio vigilijos“ motyvai“).

4. J. Kaupas pasisako prieš nesaikingą poezijos suintelektinimą. Poetinis vaizdas pranašesnis už filosofinę tiesą. Kritikas teigiamai vertina antrajame rinkinyje „Orfėjaus medis“ išryškėjusį vadavimąsi iš proziškumo.

5. Kultūriniai motyvai A. Nykos-Niliūno poezijoje nėra dekoratyvinė puošmena, bet gilesnis pasirinktos temos, idėjos išsakymas. Poetui pavyko lietuviškiems motyvams, savo patirčiai suteikti universalią dimensiją. Jo kūryba – meninės ir egzistencinės tiesos simbiozė.

6. J. Kaupas vienas pirmųjų taikliai interpretavo A. Nykos-Niliūno kūrybą, praskindamas kelią gilesniam metafizinės poezijos supratimui.

Gauta 2002 11 30

Laimutė Tidikytė

JULIUS KAUPAS AS A JUDGE FOR ALFONSAS NYKA-NILIŪNAS' WORKS

S u m m a r y

Alfonsas Nyka-Niliūnas could be ranked among the most mature authors of Lithuanian philosophical poetry of the exodus. The subject of the present article is the reviews by Julius Kaupas analysing and appreciating the first Alfonsas Nyka-Niliūnas' poetry collections, such as "Praradimo Simfonijos" (Symphonies of Loss, 1946, Freiburg), his second book "Orfėjaus Medis" (The Tree of Orpheus, 1953, Chicago) and the third one "Balandžio Vigilija" (Vigil of April, 1957, Chicago). Julius Kaupas as a critic went deep into the themes, form and structure of the philosophical poetry in his reviews. The debut collection by Alfonsas Nyka-Niliūnas "Praradimo Simfonijos" (Symphonies of Loss) reflected his inclination to tackling existentially significant problems: of the earth and man, relationship between God and man, solitude, eternity of spiritual life and the man of trivial round – the hero. The critic appreciated more poetical poems and spoke against unreasonable intellectualisation of poetry. According to the critic, cultural motives in Alfonsas Nyka-Niliūnas' poetry served not only as flourishes, but also contributed to a more deep explanation of the theme and idea. The creative work by Alfonsas Nyka-Niliūnas is a symbiosis of artistic and existential truth. Julius Kaupas was the first to interpret straight the literary work by Alfonsas Nyka-Niliūnas and paved the way to a deeper perception of metaphysical poetry.